

temeljnih zakonov kompozicije (simetrija, modul, razmerja, ritem in harmonija), v kakovostno oblikovanih in okrašenih kamnitih vratnih in okenskih okvirih, v umetelno izrezljanih vratnih krilih in ograjah zunanjih hodnikov, v slikarskem okrasju ter v okrasju v štuku in ometu. Za zgled takšnemu oblikovanju so služile cerkve, samostani, župnišča, graščine, dvorci, pristave in druge stavbe cerkvenih oblastnikov, veleposestnikov in nastajajočih industrijalcev, ki pa so sledile lepotnim merilom in umetnostnim slogom, uveljavljenim v svetu (str. 48). Kdaj in kako so se na posamičnih območjih merila likovnega oblikovanja in krašenja stavbnih členov uveljavila, preoblikovala in kako so razvijala samosvoje prvine in značilnosti, je bilo odvisno od gradiva (kamna, lesa ali gline), ohranjene in razvite likovne tradicije krašenja, kulturnih vplivov, različne oddaljenosti od kulturnih žarišč in nosilcev zamisli arhitekturnega oblikovanja ter kulturnega in gospodarskega razvoja, torej splošne življenjske ravni na določenem območju (str. 50).

Drugi del knjige je osnovan na arhitekturni regionalizaciji Slovenije (pripravili Peter Fister in sodelavci) na štirinajst regij (soško-vipavska, kraško-primorska, idrijsko-trnovska, notranjsko-brkinska, gorenjska, ljubljanska, ribniško-kočevska, belokranjska, dolenska, zasavska, savinjsko-kozjanska, koroška, dravska in pomurska arhitekturna regija). Predstavljene so naravne danosti in gospodarski razvoj, spoznavne značilnosti stavbarstva, viri zgledov oziroma kulturni vplivi, likovno oblikovanje in krašenje stavb v posamični regiji.

Monografija *Žive Deu* poljudnemu bralcu približa in ponazori odlike preteklega oblikovanja naselij in stavb, tako funkcionalne kot tehnološke, predvsem pa likovne, ki so lahko oziroma bi morale biti temelj sodobnega urbanističnega in arhitekturnega načrtovanja. Škoda le, da v besedilu ni (podrobnejših) referenc, ki bi potešile radovednost ambicioznejših bralcev. Besedilo je obogateno s številnimi fotografijami, tlorisi in risbami, ki ubesedeno predstavijo s stvarnimi zgledi s slovenskega podeželja.

Špela Ledinek Lozej

Jerneja Ferlež, *Mariborska dvorišča: etnološki oris*. Maribor: Mladinski kulturni center, 2001. 268 str., ilustr.

Pričujoča knjiga je avtoričina prirejena magistrska naloga z naslovom *Dvorišča kot sestavina načina življenja Mariborčanov*, ki jo je leta 2000 zagovarjala na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo FF v Ljubljani. Na prvi pogled se zdijo dvorišča preveč trivialna, da bi bilo vredna raziskovalne pozornosti, toda etnologija med drugim počne prav to: raziskuje drobne, zlahka spregledljive vsakdanjosti, in v tem manevrskem prostoru pušča raziskovalcu/ki, da način življenja raziskuje z večjo ali manjšo osebno vpletenostjo. Tako se – metaforično povedano – etnologu/inji včasih niti ni treba odpraviti na teren, ker ga ima ves čas pred nosom; vprašanje je samo, ali vsakdanje okolje razume kot priložnost za raziskavo. In avtorica ga je, ko je leta 1993 živela v hiši na Koroški ulici, ki je za proceljem skrivalo dvorišči z opuščenim vrtom. Od takrat se je naklonjenost dvoriščem v središču Maribora v 19. in 20. stoletju prelevila v sistematično delo, z dolgotrajnim pregledovanjem arhivskih, muzejskih in časopisnih virov, načrtnim intervjuvanjem Mariborčanov, ki se spomnijo, kaj vse so počeli na dvoriščih in kaj še počnejo, kaj jim dvorišča pomenijo in čemu pravzaprav služijo, z zbiranjem fotografij, ki dokumentirajo njihove dejavnosti v prostem času in s povezovanjem vseh teh podatkov v celovito podobo. Osebni izbor teme, delno pa tudi virov in interpretacije je vedno

povezan z avtoričinimi razmišljanji o kakovosti življenja, ne da bi to vodilo v pretirano subjektivnost, ki bi utegnila vplivati na prehitro posploševanje in napačno sklepanje zaradi poprejšnjega lastnega mnenja.

Sledeč temu, je Ferleževe sprva poskušala dognati čas nastanka posamičnih dvorišč na šestih izbranih območjih (zlasti na Koroški, Orožnovi, Gospejni, Poštni, Gosposki, Slovenski, Gregorčičevi, Krekovi, Partizanski, Maistrovi, Cankarjevi, Aškerčevi in Kernikovi ulici ter na Slomškovem trgu; skupaj 124 dvorišč), rekonstruirati njihovo nekdanjo obliko in spreminjanje v različnih obdobjih. Zanimali so jo tudi velikost, arhitekturna oblikovanost, stopnja pozidanosti, namembnost pozidav na dvorišču, lega prostora v okviru celotnega bivališča, morebitna fizična izoliranost od drugega prostora, predvsem ulice in drugih dvorišč. Opazovala je usmerjenost stanovanjskih prostorov na dvoriščno stran in vzdrževanost dvoriščnih prostorov.

Avtoričin drug pogled je iskal odgovore na vprašanja, ki jih poznavanje materialne kulture razlaga le posredno. Zanimalo jo je, čemu so bili posamični objekti, deli dvorišč in njihovi elementi namenjeni, kako so jih ljudje uporabljali, kako, kdaj in zakaj so jih prenehali uporabljati, kdo je uporabljal katere, koliko časa. Pri tem si je prizadevala ločiti med gospodarskim in družabnim pomenom dvorišča. V ta namen je skušala spoznati občutke in predstave ljudi o zasebnosti njihovih dvorišč. Brskala je za podatki, ki bi opisovali načine in pokazali na pogostnost socialnih stikov v prostoru za hišo, tako med odraslimi kot med otroki. Zanimalo jo je, do katere meje urejenost dvorišča spodbuja stike med stanovalci. Prizadevala si je razkriti morebitno dvojnost pogledov ljudi na reprezentativni sprednji del hiše, v kateri prebivajo, in pogosto manj vzdrževani del v ozadju. Želela je ugotoviti, kako oblikovanost dvorišč vpliva na njihovo uporabo in ali je mogoče iz tega sklepati, kako bi bilo dvorišče treba urediti, da bi bilo kar najbolj funkcionalno, urejeno in izkoriščeno. Avtoričina začetna hipoteza, da je dvoriščni prostor predvsem zasebni prostor, kamor nestanovalci tako rekoč nimajo vstopa, ker je pravzaprav idealni podaljšek bivališča na prostem, in prostor, ki je idealen za družabne stike med sosedi, je posledica osebnega odnosa avtorice do tega prostora.

Poleg navedenega pa knjiga pripoveduje tudi o drugih področjih življenja Mariborčanov v 19. in 20. stoletju: opravljanje z živalmi, vodo, kurivom, smetmi, pepelom, obrtniško in industrijsko delo, pranje in sušenje perila, higiena, stepanje preprog, parkiranje in skrb za avtomobile, popravila in drobna opravila, urejanje dvorišča in vrta, igre otrok, pikniki, posedanje in klepet odraslih. Poleg tega pa še drugih dejavnosti, o trgovskem, obrtnem, industrijskem, gostinskem, bančnem, odvetniškem in zdravniškem življenju v obravnavanih ulicah, s podrobnim topografskim in kronološkim pregledom od prve polovice 19. stoletja do druge svetovne vojne.

V loku od uvodnih pojasnil v zvezi z bivalno kulturo nasploh, razpetostjo med zasebnim in javnim, etnološkim pogledom na bivalno kulturo in opredelitvijo dvorišča, prek topografskega, kronološkega in empiričnega dela, avtorica sklene knjigo z vrednotenjem in spomini na dvorišča ter aplikativnim vidikom raziskave. Od funkcije dvorišč preide k uporabnim sklepom za urejanje dvoriščnih prostorov v bodoče. Ugotavlja, da je urejenost dvorišč v mestnem jedru in njegovi bližnji okolici slaba, čeprav je to element, ki stanovalce najbolj naveže na dvorišča. Razlogi so zlasti v lastništvu in denarju na eni strani, sosedskih odnosih in pa kvalitetami mestnega jedra kot kulturne dediščine in načina usklajevanja interesov stanovalcev na drugi. Vsaj trenutno urejanje mestnih dvoriščnih površin zapletajo nerazrešena lastniška razmerja. Drugo vprašanje je funkcionalnost, zlasti starih dvorišč. Ker je večina gospodinjstev opravljenih preseljena v stanovanje, je na dvoriščih ostalo veliko stavb (pralnice, drvarnice, smetišnice), ki ne

služijo več izvirnemu namenu. Vendar rušenje ni edini način, saj so stanovalci nekaterim že sami spremenili namembnost, druge pa je tudi mogoče oživiti s kako novo dejavnostjo (npr. za družabnost otrok in odraslih, shranjevanje koles, orodja itn.). Odstraniti velja le zares dotrajana poslopja, pri spreminjanju namembnosti je treba upoštevati želje in potrebe stanovalcev. Podobno velja tudi za vrtičke in zasebne okrasne nasade sredi mesta, ki ohranjajo minimalen stik z naravo, in za parkirišča, ki naj tam še naprej ostanejo, a hkrati še dopuščajo kako vzporedno izrabo. Dvorišče naj ostane prostor, ki spada k hiši in je zato namenjen stanovalcem. To je svet stanovalcev in ne svet javnosti. Še tako kvaliteten pogled v notranjost, ki bi ga odprto dvorišče nudilo pešcem, sam po sebi ni razlog, da bi prostore v večjem številu odpirali javnosti. To velja še posebej za tiste hiše, ki so v celoti namenjene prebivanju, saj mesto, ki ohranja v svojem starem jedru bivalne prostore, ostaja živo. Tam pa, kjer so bile v preteklosti na dvoriščih tudi delavnice, pa prostori, kjer so nudili storitve, ni razloga, da jih v ulicah z dolgoletno obrtno tradicijo ne bi ohranili.

Mojca Ramšak

Marija Kozar, *Dolnji Senik – Alsószölnök – Unterzemming*. Dolnji Senik: 2001. 80 str., ilustr., Zusammenfassung.

Pobuda o izdaji knjižice o vasi Dolnji Senik sega v leto 2000, ko je Madžarska praznovala tisočletnico državnosti in so izdali serijo vaških monografij z naslovom Száz magyar falu könyvesháza = Knjižnica stotih madžarskih vasi. V zbirki so bile predstavljene predvsem vasi na področju Madžarske in delno zunaj nje, ki do določene mere simbolizirajo kontinuiteto države in so povezane s pomembnimi dogodki ali s slavnimi osebami ter do zdaj še niso bile monografsko obdelane. V seriji je bila predstavljena tudi vas Gornji Senik v Porabju (Marija Kozar, Felsőszölnök, Budapest, 2000, 164 str.). Takrat so se člani Slovenske manjšinske samouprave odločili, da bodo izdali še knjižico o Dolnjem Seniku. Knjižica je izšla leta 2001, opremljena je z ilustracijami (fotografije, faksimilirani posnetki). Avtorica knjižice je Marija Kozar, kustosinja etnologinja v Muzeju Savaria v Szombathelyju in v. d. ravnateljice Muzeja Avgusta Pavla v Monoštru na Madžarskem. Predstavitev knjižice (20. januar 2002) so povezali z otvoritvijo razstave o Dolnjem Seniku. Pri zbiranju gradiva (cerkveni in drugi dokumenti, fotografije ipd.) za razstavo so sodelovali člani slovenske samouprave in drugi vaščani.

Prvi poglavji (Vas ob Rabi, Prebivalstvo) sta namenjeni predstavitvi najpomembnejših geografskih in demografskih podatkov. Dolnji Senik leži ob avstrijski meji, sedem kilometrov od Monoštra, in je v celoti naravovarstveno zaščiten kot del največje zaščitene pokrajine Naravovarstvenega območja (Őrség) na Madžarskem oziroma Naravnega parka Őrség-Raab-Goričko, ki sega prek meja treh dežel. Do konca druge svetovne vojne sta bila tu tudi mejna prehoda proti Neumarktu in Modincem v Avstriji. Na pobudo lokalne samouprave od leta 1991 mejna prehoda večkrat začasno odprejo.

V vasi živijo Slovenci, Nemci, Madžari in tudi nekaj Romov. Sestava prebivalstva vasi kaže upadanje števila Nemcev in Slovencev ter naraščanje števila Madžarov. Leta 1880 je vas imela 545 slovenskih, 120 nemških in 16 madžarskih prebivalcev. Leta 1990 se je za Nemce izreklo 28, za Slovence 115, za Madžare pa 307 Dolnjeseničanov.

Sledijo krajša poglavja, v katerih so kronološko predstavljeni pomembnejši zgodovinski podatki, značilni dogodki in njihov vpliv na življenje vaščanov, o čemer govorijo že